

A film és regény viszonya

Ez az eléggé összetett és izgalmas-ságában is nehezen megfejthető kérdés a témája egy eleven francia irodalmi folyóirat, a *La Revue des Lettres Modernes* nemrég megjelent hármaskülönszámának. A fiatal és érdekes folyóirat általában egy-egy problémára összpontosított számokat szokott kiadni: mindegyik füzet mintegy szerves egész, önálló kötet-számba is elmehet. A nemrég hoz-zárkán érkezett füzet kétszáz oldalon huszonhárom író, irodalomtörténész, kritikus véleményét szövegezteti meg a film és a regény viszonyáról.

A kötetcskében közölt cikkek három csoportba vannak tagolva: az első rész (»Les deux langages — A kétféle nyelv«) a regény és a film különbségeiről, érintkezéseik és különbségeik elvi, esztétikai részéről szól; a második (»Problèmes de l'adaptation — A filmrevitel kérdése«) a regény megfilmesítésének kérdését elvileg és főként egy pár konkrét példán keresztül szemléli, s végül a harmadik (»Echanges et Convergences — Érintkezések és találkozások«) a konkrét érintkezési pontokat igyekszik kitapintani. E három főrészhez végül egy pár jegyzet és dokumentum járul, s egy érdekes és gazdag bibliográfia a kérdés irodalmáról.

Irodalmi, irodalomtörténeti folyó-iratról lévén szó, természetes, hogy a szerzők elsősorban az irodalmi alkotásoknak a filmhez való viszonya iránt érdeklődnek. Az első rész tanulmányai főként azt vizsgálják, hogy mit hozott a film a regény szá-mára; mennyiben gazdagította a film az irodalmat? Nem kétséges, hogy az utolsó negyven esztendőben a regényirodalomban végbement jelentős módszerbeli változások közül sokat éppen a filmmel való megismerkedés határozott meg; hogy a film képeinek az írók asszociációs bázisába való beszívargása, sőt meggyökerezése jelentős mértékben befolyásolja a modern irodalmat. Általában Dos Passost, Hemingwayt, Faulkner-t szokták emlegetni, ha a filmnek a regényírás technikájára

való befolyását feszegetik; Dos Passos erre különös lehetőségeket is terem, mikor némelyik regényében ritmikusan visszatérő fejezetcíme: »Ahogy a kamera látja«. Ugyanakkor az a benyomásunk, hogy André Bazin-nek, a korán elhunyt kitűnő kritikusként és filmesztétaként van inkább igaza, aki cikkében azt bizonyítja meggyőző módon, hogy a film közvetlen befolyása a regényre nem jelentős, ezzel szemben a film erősen elirodalmiasodott az utóbbi időben; a modern regénytechnika önállóan fejlődött ki, vagy legalább is, nem a film döntő befolyása alatt, viszont az utóbbi időben egyre több az irodalmi művek filmre való átdolgozása, s Bazin véleménye szerint ezen a téren a film közel félszázad-al van elmaradva az irodalomtól: a legtöbb esetben nem a jelenkor műveit próbálja vászonra vinni, hanem a viktoriánus Anglia s a francia romantika alkotásait...

Az elvi cikkekből, amelyek a két művészet közötti »nyelvi« különbségeket elemelik, érdemes G.-A. Astre fejtegetéseit felidézni, aki abban látja a döntő különbséget, hogy míg a nyelv a szóban elvont hangcsoportokon át jeleníti meg a tárgyat, a film azt a maga tárgyiszertű voltában lényegíti át: a költő »képei« ezernyi vonatkozással terhesek, amelyek közül a vizuális csak a legszembetűnőbb, de rendszeren nem a legfontosabb; míg a filmnél a költői kép és annak vizuális megjelenítése teljesen összeesik; éppen ezért a nyelvi képek filmszerű megjelenítése sokszor kataszrofális lehet mindkettőre.

A regény és a film közötti döntő különbséget Astre a tér és az idő különböző szerepében látja. (Itt is, mint más helyütt, a folyóiratszám cikkeit G. Bluestone: *Nouveaux inta Films c.*, 1957-ben megjelent könyve ihlette.) Szerinte a regény a térhatást az időben való mozgással éri el; a film viszont az idő múlását a térben való mozgással érzékelteti. A regény játszódhatik a multban, sőt jelentős része játszódik a távolabbi

vagy közelebbi multban; a film mindig jelenidejű, még ha kosztümös is: a néző számára jelen-valóság az, ami a szeme előtt lejátszódik.

M. Mourlet a film és regény viszonyában azt látja a legüdvösebbnek, hogy a film ugyanúgy leszűkíti és elmélyíti a regényt, mint ahogy a fényképezés feltalálása befolyásolta a festészetet. Igazi regényíró ma már nem próbálkozik olyan hatások elérésével, amelyeket a film sokkal könnyebben és eredményesebben ér el. Ennek a következménye, hogy a modern regény egyre kizárólagosabb feladatának a pszichológiai mélységek feltárását tartja és a nyelvi zeneiség kiaknázását, amivel a film nem mérkőzhetik.

Mint ahogy az első rész tanulmányaiban (s a szám többi részében is) több közvetett vagy közvetlen támadás van a fiatalabb francia regényíró-nemzedék egyik csoportja, elsősorban Alain Robbe-Grillet objektivistá, dehumanizáló regényírói módszere ellen, úgy a második rész, a filmre-vitelrel foglalkozó cikkeknek szinte alaptónusa az Aurenche és Bost film-átdolgozásai elleni támadás. F. Truffaut külön cikkben mutatja ki, hogy *A test ördöge* esetében egy moralista remekművből szokványos bulvár-színművet csináltak; C. Gauteur pedig a szimpla illusztráció ellen kel ki, példának főként a *Vörös és feketét* hozva fel. Etekintetben megint A. Bazin hatol a legmélyebbre, aki igazán csak a vulgarizáló átdolgozásokat marasztalja el, s kiemeli, hogy a regényfilmesítésnek két formája lehet: az egyszerű filmre-fordítása a regénynek, mely általában közepes filmet ad s a regényt inkább csak illusztrálja; viszont sokak figyelmét felhívja rá, s nem szerez rosszabb mozi-estét, mint egy másik film; de az igazi átdolgozás, amikor a rendező egy regényben találkozik lelke nagy témájával s azt szólaltatja meg.

Három konkrét megfilmesítéssel foglalkozik a szám tüzetesebben: Eisenstein tanulmányát közli Dreiser *Amerikai tragédiájá*-nak tervezett filmreviteléről, a *Nagyvilág*-ban megjelent szövegét véve át;

Bernanos: *Egy falusi plébános naplója* c. regényének Robert Bresson által rendezett megfilmesítését, mint különösen sikerült remekművet tárgyalja, s végül a már említett G. Bluestone alapos tanulmányát Emily Bronte: *Üvöltő szelék* c. regényéből készült amerikai filmváltozatról. Az utóbbi talán a legtanulságosabb, mert alaposan, képsorról képsorra, jelentről jelenetre elemzi az elhagyásokat és hozzátevéseket, azok szükségességét vagy fölösleges voltát; kétségtelenül ez a tanulmány adja a legtöbb konkrét tanácsot és megvilágítást a filmrevitel módszereiről és buktatóiról.

A harmadik rész zömét a már említett Robbe-Grillettel folytatott polemia tölti ki s az író önvédelme, saját módszerének ismertetése; ebből a mi számunkra kiemelkedik H. Agel cikke, aki a film-krónika jelentőségét tárgyalja, s ezzel kapcsolatosan dicsőítően elemzi Liziani filmjét, a *Szegény szerelmesek krónikáját*.

Igen érdekes J. Nantet tanulmánya arról, hogy Marcel Proust víziói mennyire megfelelnek a filmszerűség követelményeinek, képei mennyire alkalmasak arra, hogy szinte közvetlenül legyenek filmbe-fordíthatók; végül Astruc és Vadim, a két vezető fiatal francia filmrendező nyilatkozatát közli a kérdésről. Vadim egyik saját filmje megoldásairól beszél (*Les bijouteriers du clair de lune*), Astruc pedig a regényhez való lényegi hűségről, s egyben annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy Stendhal művei teljesen alkalmatlanok a filmre-vitelre, míg Balzac szinte egyenesen a filmrendezők számára írt.

A folyóirat gazdag anyagából inkább csak kiemelhetjük ezeket a tételeket, gondolatmeneteket, mintsem vállalkozhattunk volna arra, hogy összefoglaljuk s kritikában részesítsük őket. Nyilván nem tekinthető véletlennek, hogy a vita során a realizmus kérdése még mellékesen sem merül fel. Ennek ellenére azonban a cikkek közül nem egy — különösen a konkrét műveket elemző — igen tanulságos.

N. P.